

ધોરણ : 7

સામાજિક વિજ્ઞાન

પાઠ - 19

બજીર

સ્વાધ્યાય

પ્રશ્ન : 1 નીચેના પ્રશ્નોનાં એક-બે વાક્યોમાં ઉત્તર આપો.

(1) બજાર એટલે શું ?

➤ બજાર એટલે ચીજવસ્તુઓનું
વેચાણ કરતી દુકાનો બજાર
એટલે જ્યાં ખરીદનાર અને
વેચનાર લેગા થતા હોય એવું

સ્થળ.

(2) ગુજરી બજારમાં વેપારીને
સામાન્ય રીતે કેવા પ્રકારનો ખર્ચ
થતો નથી ?

➤ ગુજરી બજારમાં વેપારીને
સામાન્ય રીતે દુકાનનું ભાડું,
વીજળી, મકાનવેરો, કર્મચારીનો
પગાર વગેરે પ્રકારનો ખર્ચ થતો
નથી.

(3) નિયંત્રિત બજારની વ્યવસ્થા શા માટે કરવામાં આવી છે ?

➤ આજાઈ પછીના સમયમાં ભારતમાં ખેતઉત્પાદનના વેચાણની ચોક્કસ વ્યવસ્થા ન હોવાથી ખેડૂતોનું શોષણ થતું હતું. ખેડૂતોનું શોષણ થતું રોકવા માટે સરકાર દ્વારા નિયંત્રિત બજાર એટલે કે માર્કેટિંગ વાર્ડ(ખેતીવાડી ઉત્પાદ બજાર સમિતિ)ની વ્યવસ્થા કરવામાં આવી છે.

(4) ખાદ્યપદાર્થોની ખરીદી વખતે કેવી કાળજી લેવી જોઈએ ?

➤ ખાદ્યપદાર્થો 'એગમાર્ક અને 'એફ.એસ.એસ.આઈ.'- "fssai" લોગો (નિશાની) વાળા જ ખરીદવા જોઈએ. આ ઉપરાંત, તેનું પેકિંગ, કંપની, બ્રાન્ડ નેમ,
બોચનો નંબર, ઉત્પાદનની તારીખ, એક્સપાયરી ડેટ, ઇનગ્રેડિયન્ટ (સમાવિષ્ટ
ઘટકો) વગેરે બધી વિગતોની પણ ખરાઈ કરવી જોઈએ.

(5) ઉત્પાદકશી ગ્રાહક સુધી પહોંચતી વસ્તુમાં કોણા-કોણા વળતર મેળવે છે ?

► ઉત્પાદકશી ગ્રાહક સુધી પહોંચતી વસ્તુમાં ખેડૂત, ઉત્પાદક,
વેપારી અને પરિવહન સેવામાં જોડાયેલ દરેક વ્યક્તિ ઓછા-વતા
અંશે વળતર મેળવે છે.

પ્રશ્ન : 2 મુદ્દાસર ઉત્તર આપો.

(1) બજારના પ્રકાર જણાવી તેની જરૂરિયાતો સમજાવો.

➤ બજારના પ્રકાર આ પ્રમાણે છે :

(1) મહોલ્લા બજાર

(2) સાપ્તાહિક કે ગુજરી બજાર

(3) મોટાં શોપિંગ કોલેક્સ

(4) શોપિંગ મોલ

(5) નિયંત્રિત બજાર અને

(6) ઓનલાઇન

બજરની જરૂરિયાતો:

- (1) ગ્રાહકને અથવા વ્યક્તિને પોતાની જીવનજરૂરિયાતની ચીજવસ્તુઓ અને મોજશોખની વસ્તુઓ ખરીદવા માટે.
- (2) વેપારીઓને ચીજવસ્તુઓ વેચવા માટે.
- (3) ઉત્પાદકોને પોતાના ઉત્પાદનની વસ્તુઓ વેચવા માટે.
- (4) નાની-મોટી કંપનીઓની વિવિધ બ્રાન્ડની વસ્તુઓ વેચવા માટે.
- (5) એઝ્ડોને પોતાની એતપેદાશો વેચવા માટે.
- (6) વ્યવસાયકારોને પોતાના વ્યવસાય માટેની વસ્તુઓ ખરીદવા માટે.

(2) ગ્રાહક કોને કહેવાય ? ગ્રાહકના અધિકારો જણાવો.

- કોઈ વેપારી, દુકાનદાર, સંસ્થા કે વ્યક્તિ પાસેથી નાણાં ચૂકવીને પોતાના વપરાશ માટેની ચીજવસ્તુઓ કે સેવા મેળવનાર વ્યક્તિ 'ગ્રાહક' કહેવાય.
- ગ્રાહક સુરક્ષા અધિનિયમ -1986' અંતર્ગત ગ્રાહકને નીચેના અધિકારો પ્રાપ્ત થયા છે :
  - (1) સલામતીનો અધિકાર : આ અધિકાર મુજબ દરેક ગ્રાહક પોતાના જીવન માટે જોખમરૂપ અને આરોગ્ય માટે હાનિકારક ચીજવસ્તુઓ કે સેવાઓના ખરીદ-વેચાણ સામે સલામતી મેળવી શકે છે. વ્યક્તિ કોઈ ચીજવસ્તુ ખરીદે અને તેનો વપરાશ કર્યા પછી લાંબા ગાળે પણ તેના સ્વાસ્થ્ય કે જીવનને કોઈ નુકસાન થાય તો ગ્રાહક સુરક્ષા કાયદા મુજબ વિકેતા વિરુદ્ધ ફરિયાદ કરી શકે છે.

- (2) માહિતી મેળવવાનો અધિકાર : આ અધિકાર મુજબ ગ્રાહક ચીજવસ્તુ કે સેવા ખરીદતી વખતે ચીજવસ્તુ કે સેવા સંબંધિત જરૂરી તમામ માહિતી મેળવી શકે છે.
- (3) પસંદગી કરવાનો અધિકાર : આ અધિકાર મુજબ ગ્રાહક અનેક પ્રકારની વસ્તુઓ જોઇ-તપાસીને પોતાને અનુકૂળ આવતી. વસ્તુ પસંદ કરી શકે છે.

- (4) રજૂઆત કરવાનો અધિકાર : આ અધિકાર મુજબ ગ્રાહકોનાં હિતો સાથે જોડાયેલ ગ્રાહક સુરક્ષા મંડળ સમક્ષ ગ્રાહક પોતાની સમસ્યાઓની યોગ્ય રજૂઆત કરી શકે છે.
- (5) ફરિયાદ-નિવારણાનો અધિકાર : આ અધિકાર મુજબ ગ્રાહકે ખામીયુક્ત માલ, ક્ષતિયુક્ત સેવા કે છેતરામણીથી થયેલી હેરાનગતિ વિરુદ્ધ ફરિયાદનું નિવારણ અને પોતાને થયેલ નુકસાનનું યોગ્ય વળતર મેળવી શકે છે.

➤ (6) ગ્રાહકશિક્ષણ મેળવવાનો અધિકાર : આ અધિકાર મુજબ ગ્રાહકનાં હિતો સાથે જોડાયેલી તમામ બાબતોથી અને વસ્તુઓથી માહિતગાર થવા માટે યોગ્ય ગ્રાહકશિક્ષણ મેળવવાનો ગ્રાહકને હક આપવામાં આવ્યો છે.

(3) ખરીદી કરતી વખતે ગ્રાહકે કેવી સાવચેતી રાખવી જોઈએ ? સમજાવો.

- ગ્રાહકે ખરીદી કરતી વખતે નીચે પ્રમાણે સાવચેતી રાખવી જોઈએ:
- (1) ગ્રાહકે કોઈ પણ વસ્તુ કે સેવાની ખરીદીના સમયે જી.એસ.ટી.વાળું અસલ બિલ લેવાનો અચૂક આગ્રહ રાખવો જોઈએ. વિકેતા પાસેથી એ બિલ મેળવીને તને યોગ્ય સમય સુધી સાચવી રાખવું.

➤ (2) મોટી ખરીદી તેમજ મુખ્યત્વે વિદ્યુત કે
ઇલેક્ટ્રોનિક્સ ઉપકરણો
'આઈ.એસ.આઈ.(ISI) ના માર્કોવાળાં
ખરીદવાનો આગ્રહ રાખવો. વિકેતાના સહી
સિક્કા કરેલ ગેરેન્ટી કાર્ડ, વોરંટી કાર્ડ, ફી
સર્વિસ કૂપન વગેરે ધ્યાનમાં રાખીને ખાસ
મેળવી લેવાં અને તને સાચવી રાખવાં.

➤ (3) સોના અને ચાંદીના દાંગિના હોલમાર્ક'વાળા જ ખરીદવા. કોઈ પણ ટેક્સ બચાવવાની વેપારીની લોભામણી વાતોમાં આવ્યા વિના હંમેશાં પાંકું બિલ લેવાનો આગ્રહ રાખવો. બિલમાં દાંગિનાની શુદ્ધતા, કિંમત, ઘડાઈ વગેરે તમામ વિગતો અલગ રીતે સ્પષ્ટતાથી લખાયેલી છે કે નહિ તે જોઈને તપાસીને ચકાસી લેવાં.

➤ (4) ખાદ્યપદાર્થો હંમેશાં ‘એગમાર્ક (Agmark) અને ‘fssai’ (એફ.એસ.એસ.એ.આઈ.) લોગોવાળા નિશાનીઓવાળા જ ખરીદવા. એ પદાર્થોની કિંમત, પેકિંગ, તેની કંપની, બ્રાન્ડ નેમ, બોચનો નંબર, ઉત્પાદનની તારીખ, ચોઘું વજન, અંતિમતિથિ (એક્સપાયરી ડેટ), ઇનગ્રેડિયન્ડ (સમાવિષ્ટ ઘટકો) વગેરે તમામ વિગતો જોઇ-તપાસીને ચકાસી લેવાં. બેળસેળના કિસ્સામાં ફરિયાદ અવશ્ય કરવી.

►(5) દવાઓની પ્રિસ્ક્રિપ્શન સાથે ખરાઈ કરી લેવી. દવાઓના ઉત્પાદનની તારીખ અને એક્સપાયરી ડેટ તપાસી લેવી. જેનરિક દવાઓ સુલભ હોય તો તેને ૪ ખરીદવાનો આગ્રહ રાખવો.

►(6) તૈયાર કપડાં ખરીદતી વખતે તેનું કાપડ, કલર,
સિલાઈઝ, જરીબરત, માપ-સાઈઝ વગેરે તપાસવાં.

- (7) ગેસ સિલિન્ડરમાં સીલ અને વજન તપાસવાં, રિક્ષા કે ટેક્સીમાં મીટર ઝીરો કરાવીને બેસવું, વાહનમાં પેટ્રોલ કે ડીઝલ ભરાવતી વખતે પંપના ઇન્ડિકેટર પર 0000 ઝીરો મીટર રીડિંગ જોઈ લેવું તેમજ સાધનમાં કેરોસીન લેતી વખતે માપિયામાં ફ્રીણા નીચે બેઠા પછી પૂરેપૂરું ભરીને ખરીદવાનો આગ્રહ રાખવો.
- (8) પોતાના સંતાનનો શાળામાં પ્રવેશ મેળવતી વખતે શાળામાં સલામતીની વ્યવસ્થા અને શિક્ષકોની શૈક્ષણિક લાયકાતની કિગતો મેળવી લેવી. શિક્ષણ ફ્રી ભર્યાની પાકી રસીદ મેળવી લેવી.

- (9) જીવનવીમા પોલિસી અને વાહન વીમાની પોલિસીની શરતો સમજુ
પોલિસીના અસલ દસ્તાવેજો અચૂક મેળવી લેવા અને સાચવવા.
- (10) ગ્રાહકે લેટ્ફૂપન, ઇનામી કે ડિસ્કાઉન્ટ જેવી
લોભામણી જહેરાતોથી લલચાઈને દેખાડેખીથી કે
'સેલ'માંથી બિનજરૂરી ખોટી ખરીદી ન કરવી જોઈએ.
પોતાની જરૂરિયાત પૂરતી જ વસ્તુ ખરીદવી જોઈએ.
ભગતી કે હલકી ગુણવત્તાવાળી વસ્તુ ખરીદાઈ ન જાય
તેની સાવચેતી ગ્રાહકે રાખવી જોઈએ. ખરીદીમાં
છેતરાયા હોય તો વર્તમાનપત્રો દ્વારા તેની જાણકારી
અન્યને આપવી, જેથી તેઓ છેતરાતા અટકી જાય.

(4) કાપડની ઉત્પાદન-પ્રક્રિયાને વર્ણવો.

- સૌપ્રથમ ખેતરમાં કપાસનું બિયારણ વાવવામાં આવે છે. ચારેક મહિનામાં વાવણી પછી નિંદામણ ખાતર અને પાણીની માવજત દ્વારા કપાસના છોડ પર મોટાં જુડવાં આવી જય છે.
- જુડવાંમાંથી સફેદ કપાસ વીણીને તેની ગાંસડીઓ બાંધીને કપાસને ઘરમાં સંઘરવામાં આવે છે. એ પછી કપાસનો બધો જથ્થો નજુકના માર્કેટિંગ યાર્ડમાં વેચવા માટે લઈ જવામાં આવે છે.

1. વીણાવું

2. સંગ્રહણ

3. વેચાણ

- માર્કેટિંગ યાર્ડનો વેપારી કપાસને ખરીદીને તેને નજુકના જુનિંગ મિલના માલિકને વેચી દે છે. જુનમાં કપાસમાંથી કપાસિયા અલગ કરીને તેને તેલ બનાવનાર વેપારીને વેચવામાં આવે છે.
- હવે જુનિંગ મિલનો માલિક રૂની એકસરખી ગાંસડીઓ તૈયાર કરીને તેને દોરા બનાવતી સ્પિનિંગ મિલના માલિકને વેચી દે છે.

6. લોથણું

5. સફાઈ

4. એકન્ટ્રીકરણ

7. ગાંસડી કરવી

- કાપડ મિલનો માલિક દોરામાંથી કાપડ બનાવીને તેના તાકા ડાઈંગ મિલમાં કલર કરવા માટે મોકલે છે. એ કાપડને વસ્ત્રો બનાવતી ફેક્ટરીમાં અલગ-અલગ માપનું કટિંગ કરીને તેની સિલાઈ કરવામાં આવે છે.
- અમીશ (શર્ટ), પેન્ટ, બાળકોનાં કપડાં, છોકરીઓના પોશાક વગેરે તૈયાર થતાં તેના પર લેબલ લગાવી તેમને બોક્સમાં પેક કરવામાં આવે છે.

8. કાંતવું

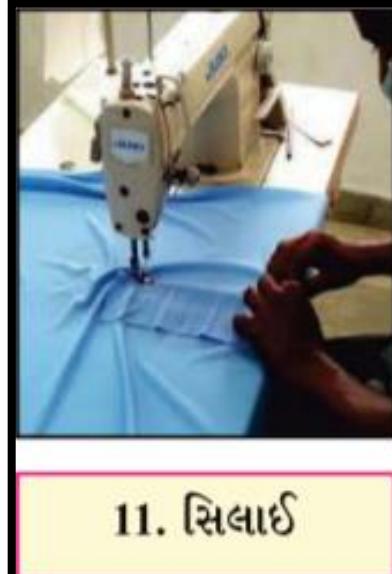

9. વણવું

10. રંગવું

- પોશાકોનાં બોક્સ જથ્થાબંધ વેપારીને વિદેશ વેપાર માટે કે ઘરેલું બજાર માટે વેચવામાં આવે છે.
- આ વેપારી એ બોક્સને છૂટક વેપારીને વચે છે. છૂટક વેપારીના શો-રૂમમાંથી ગ્રાહકો મનગમતાં વલ્લો ખરીદે છે. આ રીતે કાચા માલમાંથી કાપડ તૈયાર કરીને બજારમાં આવેલાં વલ્લોનું વેચાણ થાય છે.

11. સિલાઈ

12. છૂટક વેચાણ

પ્રશ્ન : ૩ નીચેના વિધાનો ખરાં છે કે ખોટાં સામે આપેલ ( ) માં ✓
કુ × ની નિશાનીથી દર્શાવો.

- (1) ગુજરી બજારમાં મોટા દુકાનદારોને રોજગારી મળી રહે છે. (×)
- (2) જશ્યાબંધ માલસામાન વેચનાર વેપારીને છૂટક વેપારી કહે છે. (×)
- (3) ગ્રાહકના હકો અને હિતોના રક્ષણ માટે ગ્રાહક સુરક્ષા મંડળમાં
રજૂઆત કરવાનો ગ્રાહકને અધિકાર છે. (✓)

પ્રશ્ન : 4 મને ઓળખો.

(1) આઈ. એસ. આઈ

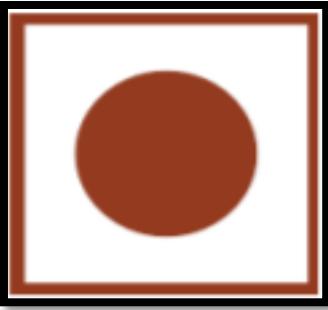
(2) એફ. એસ. એસ. એ. આઈ.

(3) વૂલમાર્ક

(4) એગમાર્ક

(5) માંસાહારી ખાદ્યસામગ્રીની નિશાની

પ્રશ્ન : 5 ખાલી જગ્યા પૂરો.

(1) કોઈ એક નિશ્ચિત દિવસે જ ભરાતી હોય તેવી બજારને

સાપ્તાહિક બજાર કહે છે.

(2) ઘેરૂની ઘેતપેદશોનું જહેર હરાજી વેચાણ

નિતંત્રિત બજાર(માર્કટિંગ યાર્ડ) માં થાય છે.

(3) સોના-ચાંદીના દાળના હેલમાર્ક માર્કીવાળા જ

ખરીદવા જોઈએ.

(4) કપડના ઉત્પાદન માટેનો કાચો માલ કપાસ છે.

(5) વર્તમાન સમયમાં સમગ્ર વિશ્વ એક બજાર છે.

THANKS

FOR WATCHING